

ОБРЯДОВА ВЕСІЛЬНА ПІСЕННІСТЬ СТРИЙЩИНИ ЯК ПОЕТИЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ЛОКАЛЬНОГО ШЛЮБНОГО РИТУАЛУ

Значна частина весільного пісенного фольклору слугує супроводом ритуального дійства. Ці твори в поетичній формі пояснюють хід весільної драми, описують, коментують дії, що їх виконують її учасники. Мотиви, які є змістовою основою таких творів, називають ритуальними, оскільки вони трактують акти, що відбуваються в контексті обрядової сцени. Репрезентацію дійства через пісню за посередництва відповідних мотивів підтверджує, зокрема, ретельне дослідження обрядових весільних пісень Стрийщини. Місцеві зразки ілюструють основні традиційні моменти весілля, що відбуваються при збиранні барвінку, вінкоплетинах, розплітанні коси, благословенні молодих, «перепоя», від'їзду молодої до молодого тощо. При цьому чітко проявляється локальна специфіка, традиційність та інновації як поезики пісень, так і етапів весілля, що віддзеркалюються в них.

Ключові слова: Стрийщина, обрядові весільні пісні, мотив, ритуал, локальна специфіка, традиції, інновації.

Значительная часть свадебного песенного фольклора служит сопровождением ритуального действия. Эти произведения в поэтической форме объясняют ход свадебной драмы, описывают, комментируют действия, которые выполняют ее участники. Мотивы, составляющие содержательную основу таких произведений, называются ритуальными, поскольку они трактуют акты, которые происходят в контексте обрядовой сцены. Репрезентацию действия через песню при посредстве соответствующих мотивов подтверждает, в частности, тщательное исследование обрядовых свадебных песен Стрийщины. Местные образцы иллюстрируют основные традиционные моменты свадьбы, которые происходят при сборе барвинка, венкоплетении, расплетании косы, благословении молодых, «перепоя», отъезда молодой к молодому и т. д. При этом четко проявляется локальная специфика, традиционность и инновации как поэтики песен, так и отраженных в них этапов свадьбы.

Ключевые слова: Стрийщина, обрядовые свадебные песни, мотив, ритуал, локальная специфика, традиции, инновации.

*As is known, a considerable part of wedding song folklore serves for ritual reality as its accompaniment. These works explain in a poetical way a course of wedding drama, as well as describe and comment the actions which its participants carry out. The motifs that play the role of semantic foundation for such works are called ritual, as they interpret the acts that take place in the context of ceremonial scene. The representation of action through song by means of appropriate motifs is confirmed specifically by a diligent research of ceremonial wedding songs in Stryi District. The local examples illustrate the traditional cardinal moments of wedding that occur while gathering periwinkle, braiding wreaths, untwining plaits, giving blessing to newlyweds, dressing up the newlyweds for marriage, **booze**, bride's departing to her bridegroom, etc. In the process, local specificity, traditionality and innovations of both the poetics of songs and wedding stages which are reflected in them become apparent clearly.*

Keywords: Stryishchyna, wedding ritual songs, motif, ritual, local specificity, traditions, innovations.

Як відомо, значна частина весільно-го пісенного фольклору слугує супроводом ритуальної дійсності. Ці твори в поетичній формі пояснюють хід весільної драми, описують, коментують дії, що їх виконують учасники. Мотиви, які є змістовою основою таких пісень, називають ритуальними, оскільки вони трактують акти, що відбуваються в контексті обрядової сцени. Репрезентацію дійства через

пісню за посередництвом відповідних мотивів підтверджує, зокрема, ретельне дослідження обрядових весільних пісень Стрийщини. Місцеві зразки ілюструють найосновніші традиційні моменти весілля, що відбуваються при збиранні барвінку, вінкоплетинах, розплітанні коси, благословенні молодих, виряджанні молодих до шлюбу, «перепоя», від'їзду молодої до молодого тощо. При цьому чітко проявля-

ється локальна специфіка, традиційність та інновації як поетики пісень, так і етапів весілля, що віддзеркалюються в них. Розглянемо такі мотиви весільних обрядових пісень Стрийщини в контексті обрядового дійства.

Як слушно зауважував Хв. Вовк, уже саме збирання барвінку було дуже важливою церемонією, що розпочинала весільний ритуал [2, с. 239]. Цю процедуру на теренах Стрийщини ще до 1930-х років проводили свашки, супроводжуючи її співом (с. Фалиш, Станків, Дашава, Великі Дідушичі, Ходовичі, Йосиповичі). Респондентка із с. Фалиш засвідчувала: «Свахи збираютьсі, берут музику і приходет за бервінком до котроєсь газдині. Вна тоди виносит серп... а вни тоди співають різні пісні. Просет ту газдиню, аби в неї бервінок взети, а вна сі питає, котра сваха старша, і тій дає серп» [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 280]. Мотиви пісні дуже точно описують обрядову ситуацію: «свашки просять дозволу збирати барвінок»; «господиня запитує, котра свашка старша, і дає їй серп» [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 282]. У с. Сихів за барвінком ішли до лісу хлопці. Це відображено у відповідному народнопісенному зразку, у якому ключовим є мотив «три парубки несуть барвінок молодій на вінок». У пісні із с. Великі Дідушичі хлопці звертаються до свашок із проханням, щоб вони звили молодій вінок з дотриманням належних правил: «Ми його несли та й через лісок, увийте, свашки, молодій вінок. Увийте вінок, ще й позолотіть, аби молодій був щасливий вік» [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 145]. Під час обрядового збирання барвінку до нього зверталися як до одухотвореної сутності («До хати, бервінку, до хати»), що має чарівні властивості: «Де ж ти ріс, бервіночку, що с такий зелененький? А я ріс при керниці, при холодній водиці» [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 456]. Як відомо, у народі побутує вірування, що вода з криниці є особливою, життєдайною. Тому не дивно, що в пісні барвінок зображено саме біля криниці, адже під магічним впливом води він набирається благодатної сили та позитивної енергетики, яку потім зможе передати молодій сім'ї.

Наступним етапом весілля були вінкоплетини. У с. Дашава цей обряд розпочинали із благословення барвінку. Благословляли батько, мати, староста, при

цьому кропили свяченою водою. Свашки в той час співали відповідних пісень, у яких стрижневими мотивами були: «молода просить батька, маму та старосту поблагословити вінок» (тут барвінок уже названий «вінком»); «батько, мати і староста просять Господа благословити барвінок» [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 631]. Характерно, що в текст уплетено образ Матері Божої, яка має допомогти свашкам звити вінок: «Та й Божая Мати буде нам помагати віночок увивати». Принагідно зазначимо, що нині в с. Дашава барвінок спочатку благословляє священник (молоді самі несуть його в п'ятницю зранку до церкви). У с. Колодниця свашки плетуть вінок із «мірти», при цьому їх ролі чітко розподілені, що відображається в ладканці:

На горі, на горі хатина, (2)
 А у тій хатині столове, (2)
 За тими столами свашеньки, (2)
 Стихенька щось собі глаголять, (2)
 Молодій віночок лагодять, (2)
 А одні купоньки складають, (2)
 А другі віночок ввивають, (2)
 А треті пісоньки співають (2)
 [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 100].

Мотив «свашки сидять за столом і стиха розмовляють» демонструє урочистість моменту, імпозантність учасників ритуалу. Це також є відображенням реалій, оскільки «вінок повинна плести непарна кількість жінок, щоб добре жили з чоловіками, були такі знані в селі, поважні, хто добре вміє співати» [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 99]. Дотримання цих приписів було й залишається нині обов'язковим, оскільки від цього, за народними уявленнями, залежить щасливе майбутнє молодих. Мотив «свашки складають мірт у купки» також віддзеркалює обрядову реальність. Цікаво, що паралельно з місцевою номінацією вінкоплетин «вити вінці» в с. Колодниця вживають також назву «складати купочки». Подібні мотиви наявні також у весільній пісні із с. Малі Дідушичі, лише з тією різницею, що «купки» мали формувати члени родини. Таким чином, ладканку витворюють мотиви: «молода просить батька, щоб він зрихтував їй купочку до шлюбного віночку»; «молода просить матінку, щоб вона зрихтувала купочку до шлюбного віноч-

ку» (і далі за аналогією – молода просить брата, сестру, діда, бабу).

У селах Фалиш, Станків, Стрільків, Великі Дідушичі, Малі Дідушичі сплетений вінок мусив викупити у свашок староста. При цьому вони співали: «До нас, старосто, до нас, викупи вінок у нас» [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 103]. Типово, що в пісні наявний мотив «свашки вимагають за вінок ритуальну плату» («Не за велику плату, а лиш за горілки квартиру»), що було необхідним з точки зору народного світогляду. Інформаторка із с. Фалиш засвідчувала: «Вінки викуплює староста у свашок. То ставить їм горівку... такі колачі ще колись були, що роздавали» [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 102]. У с. Великі Дідушичі ладкали: «До нас, старосто, до нас, є файний вінок у нас, котрого свахи вили і благословили. Треба го викупити і файно заплатити: півлітра окочити та ще два літра пива, щоб уся родина пила» [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 396]. Мотив «свашки звертаються до старости з проханням, щоб він викупив у них вінок» знаходимо також у пісні із с. Лолин (колись належало до Стрийського повіту, нині – Долинський р-н Івано-Франківської обл.). Ритуальною платою в цьому зразку є гроші: «Наш старостонько, як пан, на нім червоний жупан. Посягни в кишеню та вийми грошей жменю, та викупи віночок у молодих жіночок» [6, с. 78–79]. Отже, пісня зобов'язує до обдаровування, а також указує, що саме необхідно давати в обмін на ритуальний атрибут. Нині цей елемент традиційного весілля існує лише в пам'яті людей старшого віку.

Мотиви «молода йде на посад», «свашки закликають рідню чесати молодій косу», «брат розплітає молодій косу», «брат дає “заплітки” молодшій сестрі» відображають обряди посаду та розплітання коси, що відбувалися в с. Ходовичі під час вінкоплетин, відразу після того, як свашки сплітали перший «вінець». Мотив «брат дає “заплітки” молодшій сестрі» наявний у пісні «Ой брат сестрицю розплітав», яку ми записали в с. Ходовичі. Зауважимо, що І. Колесса зафіксував варіант цієї пісні ще в ХІХ ст. та вказав: «І справді, коли є дома молодша сестра, їй віддає брат “заплітки” молоді» [1, с. 171]. Мотив «брат розплітає сестрі косу та віддає “слічечки” молод-

шій сестрі» знаходимо у весільній пісні із с. Лолин: «Братчик косочку розплітає, де тоті слічечки подає? Молодшій сестриці подає» [6, с. 83]. У варіанті із записів ХХ ст., що їх здійснив на Стрийщині Є. Дюдюк, брат «їдвабні стоньчики собі узяв» [4, с. 66]. На сучасному етапі не вдалося записати відомостей про відповідні обрядодії. Імовірно, саме тому згадану пісню рідко виконують на весіллях. Відомішою на сьогодні є ладканка «Гребінце, матінко, гребінце», яку ми записали в селах Великі Дідушичі, Слобідка, Підгірці. Зауважимо, що ця пісня є також серед рукописних матеріалів О. Роздольського із с. Дашава [АНФРФ ІМФЕ, ф. 40-1, од. зб. 23, арк. 4]. У с. Малі Дідушичі популярною залишається пісня «Ой летіла зозуленька», яка дуже точно віддзеркалює етнографічні реалії. Зокрема, у ній мовиться про те, що «брат буде розплітати, а дружка чесати, а татуньо ріднесенький вінок накладати» [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 403].

У багатьох піснях, які «прикріплені» до ритуалу розплітання коси, є мотив «молода плаче», який так само вказує на обрядову дію. Уважалося, що молодій обов'язково треба було виражати розпуку плачем. Цим вона демонструвала своєму родові жаль, що мусить покидати його, а надто показувала небажання долучатися до чужого, ворожого їй роду. У весільній пісні із с. Дашава необхідність ритуального плачу відображено предикативною одиницею «мушу»: «Ой вінку мій, вінку, з хрестящого барвінку, замикала тя в скриньку в саму серединку, а тепер я тя рушу, та й заплакати мушу» [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 650]. Дослідник народної творчості Г. Танцюра, вивчаючи весілля, також відзначав, що «вона [молода. – Г. М.] “повинна” плакати весь час, поки розплетуть їй косу» [7, с. 18]. Як справедливо констатував І. Колесса, «є сцена надзвичайно жалісна, бо з розплетенням коси молода перестає належати до дівчат, а вступає в круг жінок і тратить свою волю дівочу (“дівоване”); не дивно про те, що молода під час розплітання заливається ревними сльозами» [1, с. 170]. Таким чином, І. Колесса розглядав плач крізь призму побутових реалій. Таке розуміння є цілком виправданим, оскільки з поступовою втратою ритуально-магічної функції весільного дійства на перший

план виступають аспекти повсякденності, що власне й змінює мотивування сумного настрою. Із цього погляду варто навести пояснення респондентки із с. Розвадів: «То вона плакала, бо після весілля мала їхати від свої мами до свекрухи... а там всяко бувало... бо мама все жалує свою дитину, а в свекрухи невістка – то пся кістка» [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 663].

У весільній пісні із с. Йосиповичі релігійною давніх ритуалів є мотив «молода просить дружок, щоб ті не дали відрізати їй косу». Хв. Вовк уважав, що ритуальне відрізання волосся дівчині символізує жертвоприношення богам [2, с. 251]. Звичай «відтинати» молодій косу побутував у багатьох місцевостях України. Так, на Гуцульщині молодий або старший боярин «відрубав» її топірцем [8, с. 375], на Західній Волині наречений відрізає косу ножом. Відрізання коси означало ініціальний перехід молодої з дівочої громади до когорти молодичь.

Після розплітання коси батьки благословляють молоду хлібом, на якому покладені «вінці». Вона кланяється їм, а свашки співають: «Грайте, музики, рісно, кланяєсі дитє ниско» (с. Ходовичі) [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 22]; «Перший раз, молода, перший раз, кланейсі батеньку по сто раз» (сс. Братківці, Подорожнє) [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 689]; «Покірне деревце калина, низько кланяється дитина» (сс. Ходовичі, Стрільків, Дашава, Розвадів) [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 178]. Характерним є наявність образу калини у весільних піснях. Його знаходимо також у відповідних піснях з інших регіонів, зокрема, серед записів Г. Ількевича з Коломиїщини: «Калиночка ся ломит, молода ся клонит» [5, с. 21]. Магістральними сюжетотворчими компонентами є мотиви «молода кланяється батькам», «молода цілує батьків у коліна», «молода плаче». Указівка на «низький» уклін не є випадковою, адже, як засвідчують етнографічні матеріали, зібрані на Стрийщині, і, зрештою, відомості з інших регіонів, молода «кланяється аж у ноги» [2, с. 241]. Це – вияв особливої поваги. У весільній пісні із с. Малі Дідушичі пояснюється: «Ой дає вона поклін знизенька, бо ї тато і мама рідненька» [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 347]. Доземний уклін є символом

найвищої вдячності й шани. Таке саме семантичне навантаження має цілування батьківських колін.

Вирядження молодої з друзками «на село» також супроводжувалось обрядовим співом. Стрижевими мотивами пісень були: «мати виправляє дочку в село», «мати наказує дочку, щоб та просила всіх на весілля» («Проси, донечко, найменшу дитиночку» [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 444]). Хв. Вовк, описуючи весільний обряд, зауважував, що, запрошуючи, «молода низько кланяється усім присутнім, не виключаючи навіть малих дітей» [2, с. 241]. І. Колесса також зазначав, що в с. Ходовичі колись було прийнято «кликати» на весілля все село, молода не минала жодного дому. Тому цілком зрозумілим є наявність мотиву «батько хвалить дочку за те, що вона увесь рід запросила» в пісні із с. Колодниця, яку виконували свашки вже після повернення молодої до дому. Ця пісня також декларує подальше розгортання весільної драми, що прийняте в цьому селі, – посад («Гаразд, донечко, гаразд, сядеш на посад зараз») [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 225].

Ритуальні мотиви – це основа пісенного супроводу вирядження молодят до шлюбу. Обрядовим творам цього циклу притаманні мотиви: «свашки викликають молоду на двір», «мати веде молоду через хату», «молоді кланяються батькам», «мати кропить молодих і гостей», «мати обсіває молодят зерном». Кроплення молодої пари виконувало охоронну, магічну функцію. М. Грушевський уважав, що вода як символ розмноження й парування була необхідним елементом обрядів, пов'язаних із останнім, а ритуальне кроплення – не що інше, як відгомін архаїчної форми укладання шлюбу біля води [3, с. 234]. Символічна словесна складова пісень відповідає обрядовій атрибутиці: вода, зерно, горілка (про яку прямо не згадується в тексті, але на неї вказує лексема «повна» – тобто повна чарка горілки). Загалом повна чарка горілки є символом повноти подружнього щастя, доброї долі. Тому під час «перепю» в домі молодої свашки співають від її імені: «Ой мій любий старосто, перепий же до мене, повною повненькою, доброю доленькою» [1, с. 180]. Схожі сюжетотворчі компоненти наявні в піснях, що їх виконують при виряджанні молодих до церкви:

Ой виправляла мати синонька свого до
 слубоньку,
 Ой через, ой через хату білою ручечкою,
 Ой через сіни, ой через сіни повною
 повненькою [1, с. 176].

Цікаві мотиви наявні в піснях, що супроводжують прихід молодого по молоду (у с. Ходовичі наречений після ритуальної післяшлюбної гостини в нареченої їде до себе, а потім «вибирається зі своїми боярами по жінку до її дому»): «свашки викликають матір молодой, щоб вона вийшла з горілкою зустрічати зятя»; «молода чує, що за нею їде молодий з гостями, і просить матінку, щоб сховала її»; «мати радить доньці захватись поміж дівчатами» [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 659]. І справді, саме ненька молодой має виходити назустріч молодому й частувати його горілкою. Хв. Вовк зараховує таку сцену до прадавніх звичаїв, що мали місце в церемонії зустрічі двох родів [2, с. 264]. Своєрідним описом ритуальної дійсності є також інший мотив. Не бажаючи від'їжджати з рідного дому, «в часі тих співів стараєса молода як найскорше схватися» [1, с. 182]. Загалом у весільній драмі ще й досі часто розігрується символічна боротьба між сторонами, ховання та викрадання молодой. Усе те мало бути свідченням небажання останньої долучатися до так званого ворожого роду. З іншого боку, рід молодой вживає всіх заходів, щоб захистити її. Це відображено також у пісенному фонді, зокрема в мотивах, які властиві обрядовим творам, що їх виконують свашки, коли гості молодой приходять на «пропій» до оселі молодого. У с. Сихів співають: «Ой та й вийди, молоденька, та й вийди, та й вийди, щоби ми не нарobili коло хати біди» [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 753]. У ладканці із с. Великі Дідушичі наявний мотив «рід молодой погрожує забрати молоду, а разом і вчинити безлад та грабунок». Із цього приводу М. Грушевський зазначає: «Різні ідеї, які кореняться в релігійних поняттях, зв'язаних з родом як культовою групою, змушують родичів розглядати вихід дівчини з роду матері і перехід її до роду молодого як акт насильний, котрий ставсь без їхньої волі і згоди, так що при всіх дійсних прикметах добровільності заключеного подружжя або обидві сторони з роду молодой і молодого, або тільки

одна – а саме рід молодой – мусять симулювати свій гнів, своє бажання помсти за довершене насильство» [3, с. 263–264].

Для весільних обрядових пісень, що супроводжують «пропій», характерними є також мотиви: «свашки викликають молоду з хати, щоб вона вийшла вітати свою маму» («Вийди, вийди, молода, з хати свою матінку витати»; «Звивайсі, молода, звивайсі, із свойов матінков звитайсі» [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 713]); «свашки просять молоду вийти з комори й показати своєму родові обличчя» («Вийди, вийди, молода, з комори, покажи личенько родови» [АІН, ф. 1, оп. 2, од. зб. 516, арк. 723]). І. Колесса наголошував: «До дружини, що їде на перепій, мусить конечно належати мати молодой, коли жиє» [1, с. 189]. Після ритуального викликання молода виходить до «пропійців» (с. Ходовичі) і обсипає їх зерном. При цьому свашки співають: «Ой сипле сі, сипле ярая пшениченька, ой тисне сі, тисне молодой родинонька» [1, с. 190]. Імовірно, молода обсипає гостей зерном, оскільки пройшла ритуал ініціації. Це, безперечно, слід уважати ритуалом, спрямованим на родючість, достаток.

Таким чином, розглянуті мотиви, притаманні обрядовим весільним пісням Стрийщини, досить точно відображають ритуальну реальність. Вони ілюструють хід подій, коментують обрядові сцени. Водночас у них криється цілий комплекс народних вірувань, пов'язаних із весільною драмою.

Зауважимо, що на сучасному етапі весільна обрядовість занепадає. Разом з нею переходять у пасивний фонд супровідні обрядові пісні. Вони активно побутують лише в кількох досліджених селах (Дашава, Великі Дідушичі, Сихів, Бережниця та Підгірці).

Література

1. Галицько-руські народні пісні з мелодіями / збір. у с. Ходовичах др. І. Колесса // Етнографічний збірник. – Л., 1902. – Т. 11. – XXXVI + 303 с.
2. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології / Хв. Вовк. – К. : Мистецтво, 1995. – 336 с.
3. Грушевський М. Історія української літератури : у 6 т., 9 кн. / Михайло Грушевський ; [упоряд. В. В. Яременко ; авт. передм.

П. П. Кононенко]. – К. : Либідь, 1994. – Т. 4 : Хрестологія. – Кн. 2. – 318 /2/ с.

4. *Мартинів І.* Традиційні народні пісні села Ходовичі в записах Євстахія Дюдюка : дипломна робота. – Л., 2005. – 136 с.

5. Народні пісні в записах Григорія Ількевича / упорядкув. і прим. Г. В. Дем'яна і Р. Ф. Кирчіва ; вступ. ст. Р. Ф. Кирчіва. – Л. : Каменяр, 2003. – 142 с.

6. Обряди і пісні весільні люду руського в селі Лолин Стрийського повіту / збір. О. Рошкевич ; опрацював І. Франко // Весілля : у 2 кн. / упорядкув., прим. М. Шубравської. – К. : Наукова думка, 1970. – Кн. 2. – 526 с.

7. *Танцюра Г.* Весілля в селі Зятківцях / ред. : М. К. Дмитренко, Л. О. Єфремова. –

К. : Редакція часопису «Народознавство», 1998. – 404 с.

8. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел / Материалы и исследования, собранные д.-чл. П. П. Чубинским. – С.Пб., 1887. – Т. 4. – 715+45 с.

Скорочення

АІН – Архів Інституту народознавства НАН України

АНФРФ ІМФЕ – Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України